

3. Институцията омбудсман в другите скандинавски страни

Повече от сто години институцията омбудсман си остава специфична шведска институция. Едва през 1919 г. се създава парламентарен омбудсман във Финландия. През 1953 г. подобна институция възниква в Дания. През 1952 г. в Норвегия се появява военен омбудсман, а едва през 1963 г. – омбудсман за контрол върху държавната администрация.

Доколкото именно от практиката на скандинавските страни тръгва разпространението на тази форма на контрол и в други страни и континенти, интерес представлява спецификата на институцията в Скандинавия. Във връзка с това заслужават внимание няколко особености, и общо за скандинавските страни, и за отделните държави.

Първо. Във всички скандинавски страни изрично е формулирано изискването за юридическо образование или квалификация на лицата, които заемат позицията омбудсман. Това не е универсално изискване за много други страни. Обяснението за подобно различие трябва да се търси в компетентността на омбудсмана и по-специално – в исторически възникналото право на контрол върху правосъдието. Така например омбудсманът в Норвегия, чиито организация и правомощия са уредени в Закона за парламентарния омбудсман за публичната администрация, предвижда избор от парламента след всеки нови парламентарни избори, навършени 30 години и задължително висше юридическо образование на кандидатите за тази длъжност. Мандатът на норвежкия омбудсман може да бъде прекратен по всяко време с решение на парламента, но само с квалифицирано мнозинство от две трети.

Второ. Най-съществената разлика между Швеция и Финландия – от една страна, и всички други страни, които са въвели институцията омбудсман, от друга, е свързана с отношенията със съдебната власт. С изключение на посочените, всички други държави са изключили съдилищата от непосредствения контрол на омбудсмана. Аргументите за това изключване се съдържат в разбирането за съдебната власт като третата власт в системата на разделението на властите, която трябва да бъде независима както от държавния глава, така и от правителството и парламента. Макар че и в Швеция на началния етап в конституционното устройство има елементи от разделението на властите, все пак и съдилищата, и администрацията са под върховната власт на короната и това тяхно положение предопределя включването им в обсега на контрола на парламентарния омбудсман.

Това специфично решение не означава, разбира се, още повече – в наши дни, че съдилищата не вземат своите решения и не произнасят своите присъди независимо, като се ръководят само от закона. По различни поводи вече беше подчертано, че става дума за контрол върху процесуалните правила и най-вече – върху спазването на сроковете. Но при оценката за възможните санкции

скандинавската традиция също показва различия. В Швеция и Финландия се запазва възможността омбудсманът да иницира съдебно разследване и прокурорско обвинение. Институцията във Финландия, уредена и в новата Конституция от 2000 г., както и в новия Закон за парламентарния омбудсман от 1 април 2002 г., има като основна функция спазването на конституционните права и свободи на гражданите, но изрично се изисква в ежегодния доклад на финландския омбудсман пред парламента да се прави оценка и за положението в съдебната власт и за забелязаните пропуски в законодателството. Специфика на финландската институция, именно във връзка с конституционните права и свободи на гражданите, е и наблюдението над официалните действия на президента на републиката.

Трето. В скандинавските страни е сравнително най-висок относителният дял на цялостните и задълбочени проверки на различни звена на държавната администрация по собствена инициатива на омбудсмана. Прегледът на практиката в двете страни показва, че подобни проверки остават в сянката на доминиращата функция на проверка на индивидуални жалби на гражданите с акцент върху защитата на конституционните права и свободи.

Четвърто. Като се има предвид водещата роля на скандинавските страни при постигане на паритетно представителство на жените в политиката и администрацията, обяснимо е и нормативното, и практическото решение по отношение на омбудсмана. В Швеция двамата от четиримата парламентарни омбудсмана са жени.

Пето. Именно в скандинавските страни и преди всичко – в Швеция постепенно се развива многообразие от форми на институцията: омбудсман на потребителите, омбудсман за свободата на конкуренцията, омбудсман за равните възможности, омбудсман срещу етническата дискриминация, а в най-ново време – омбудсман за правата на децата. Работата на тези специализирани омбудсмани не замества тази на парламентарния, а го голяма степен допълва неговите възможности. От друга страна, специализираните омбудсмани най-често работят в сътрудничество или под ръководството на парламентарния омбудсман.

Шесто. Спецификата на институцията в скандинавските страни намира израз и в установената система на сътрудничество и взаимни консултации. Омбудсманите на четирите северни страни се срещат ежегодно при ротация на мястото на срещите, за да споделят опит, проблеми, методика, дори за консултации по конкретни казуси. На определен етап дори се е стигнало до идеята за институция на общ омбудсман за северните страни, но тя не е реализирана.